

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології,
факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни
**«Особливості розслідування окремих видів кримінальних
правопорушень»**
освітньо-професійної програми другого (магістерського)
рівня освіти

262 Правоохоронна діяльність

за темою: **»Особливості розслідування корисливих насильницьких
злочинів по «гарячих слідах»**

Харків - 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 11 від 21 грудня 2023р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 12 від 20 грудня
2023р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 11 від 20 грудня 2023р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету протокол від 04.12.2023 року № 12.

Розробник:

Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології, факультету № 6, доктор юридичних наук, професор Корж В. П.

Рецензенти:

1. Професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Храмцов О. М.
2. Професор кафедри криміналістики та судової експертизи факультету № 1 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Юхно О. О.

План лекції

1. Криміналістична класифікація корисливих насильницьких злочинів.
2. Криміналістична характеристика корисливих насильницьких злочинів.
3. Організаційне та криміналістичне забезпечення розслідування корисливих насильницьких злочинів по «гарячих слідах».
4. Типові слідчі ситуації, типові версії, планування розслідування.
5. Тактика окремих слідчих (розшукових) та негласних (розшукових) дій .
6. Використання спеціальних знань у розкритті і розслідуванні корисливих насильницьких злочинів.

Література

1. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів. [текст] : навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 278 с.
2. Гордін Л. Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності: Монографія / Х. : 2009. 192 с.
3. Корж В.П.Розслідування окремих видів злочинів-навчально-методичний посібник-Х.: хну імені В.Н.Каразіна, 2012. 508с. (серія» Бібліотека криміналіста»)
4. Корж В.П. Огляд місця події:процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації, тактичні правила. 2-е видання . Науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. Харків: 2019 224 с. (серія» Бібліотека криміналіста»).
5. Корж В.П. Огляд місця події:процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук. практ. посіб. Для слідчих, прокурорів, поліцейських Харків:Золоті сторінки, 2017. 216 с . (серія» Бібліотека криміналіста»).
6. Корж В.П.Деякі дискусійні питання щодо сучасного розвитку науки криміналістики. Криміналістика і судова експертиза: міжвід .наук. зб. К.:2018. вип.63.ч.1. с.27-36
7. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : [навчально-практичний посібник] / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Х. : 2013. –344с.
8. Маркусь В. О. Криміналістика: Курс лекцій. Навч. посібник . К. : Кондор, 2010. 558 с.
9. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів в органах внутрішніх справ [криміналістичний аспект] : [моногр.] / Харків : 2011. 206 с.
10. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія . Х. : 2013. 440 с.

Текст лекції

Аналіз практики розслідування корисливих насильницьких злочинів свідчить про те, що значна більшість цих злочинів своєчасно не була розкрита, у слідчих низький рівень криміналістичних знань, зокрема про організаційне та криміналістичне забезпечення розслідування корисливих насильницьких злочинів по « гарячим слідам », криміналістичну характеристику цих злочинів, методи їх розслідування.

В юридичній літературі до проблемних теоретичних положень методики розслідування злочинів відноситься розробка криміналістичної класифікації корисливих насильницьких злочинів . Теоретичні положення загальної криміналістичної класифікації злочинів були розроблені В.А.Образцовим, Р.С.Белкіним, Г.Н.Мудьюгіним, А.М.Васильєвим та іншими криміналістами. Як правильно зазначено у юридичній літературі криміналістична класифікація злочинів розробляється для певних цілей, вирішення конкретних завдань, спрямованих на розслідування злочинів. [1, с. 81; 3, с.28; 4, с. 4]. Криміналістична класифікація - наукова категорія. Її розробка сприяє всебічному пізнанню різних об'єктів, які зустрічаються в під час розслідування злочинів. Вона є основним елементом у загальній теорії криміналістичної науки.

Науковий аналіз криміналістичної літератури, вивчення слідчої, судової практики дозволили автору розробити криміналістичну класифікацію корисливих насильницьких злочинів, яка побудована на поєднанні кримінально-правових та криміналістичних критеріїв і включає диференціацію діянь на групи і підгрупи. Вважаємо, що відповідно до норм Кримінального кодексу можна виділити три групи корисливих насильницьких злочинів, які складають основу криміналістичної класифікації зазначених злочинів .

Перша група - це корисливі насильницькі злочини, у сфері власності, вчинені суб'єктом, групою осіб, організованою групою, передбачені статтями 186, 187, 189 Кримінального кодексу.

Друга група - це корисливі насильницькі злочини, вчинені проти життя, здоров'я особи, вчинені суб'єктом, групою осіб, організованою групою, передбачені статтями 115 Кримінального кодексу.

Розробка криміналістичної класифікації корисливих насильницьких злочинів має наукове значення. Вона сприяє розвитку сучасних методів і прийомів при розслідуванні корисливих насильницьких злочинів, розробці нових методик розслідування та удосконаленню методик розслідування окремих видів корисливих насильницьких злочинів. Використання знань криміналістичної класифікації корисливих насильницьких злочинів має практичне значення.

Основою побудови методики розслідування є криміналістична характеристика корисливих насильницьких злочинів. Структуру криміналістичної характеристики корисливих насильницьких злочинів складають наступні елементи:

- предмет злочинного посягання
- типові способи насильницького злочину
- типові способи приховування слідів злочину.;
- місце, час та обстановку вчинення злочину
- типові сліди злочинних дій(«слідова картина»);
- дані про особу злочинця;
- дані про особу потерпілого.

Загальне в методиці розслідування таких злочинів визначається єдністю об'єкта посягання, специфікою засобів вчинення злочинів і слідів які ними породжуються, характеристикою типових груп осіб, які їх вчиняють. Цими особливостями обумовлюються можливості виявлення і розшуку злочинців, а відповідно, організації і тактики провадження слідчих (розшукових) дій гласного та негласного характеру та оперативно- розшукових заходів.

Спосіб вчинення. Може бути різноманітним: застосування вогнепальної та холодної зброї, удавлення зашморгом, дія високої температури, утоплення та ін. Спосіб часто дозволяє висунути версію про особу злочинця і мотив вчинення злочину; орієнтує на місця можливого знаходження слідів та речових доказів; може сприяти встановленню особи потерпілого (мається на увазі характер попередніх стосунків потерпілого із злочинцем).

В криміналістичному аспекті специфіка конкретних дій, спрямованих на досягнення злочинного результату, і обумовлена цим» слідова картина

«визначаються перш за все характером застосованих засобів вчинення злочинів і способом їх використання. При вчиненні убивств і заподіянні тілесних ушкоджень це пов'язано з різними видами знарядь, зброї, джерел підвищеної небезпеки, силами і явищами природи.

З урахуванням видів засобів вчинення злочинів, які використовуються в криміналістичній методиці виділяють наступні способи вчинення насильницьких злочинів: а) з використанням вогнепальної та холодної зброї, а також вибухових речовин; б) з використанням побутових предметів; в) з використанням фізичної сили (удушення, утоплення); г) з використанням отрути і отруйливих речовин (отруєння).

Слідову картину утворюють обставини і сліди події способи злочину. Типова слідова картина вчинення злочину, уявляє собою сукупність матеріальних та ідеальних відображень, що викликані діями злочинця і потерпілого. В кожному випадку вона є прямим відображенням способу вчинення злочину, яке впливає на формування слідчої ситуації і визначає шляхи і можливості розкриття злочину. Типові сліди на місці події:

- сліди рук на предметах обстановки і на знаряддях;
- сліди взуття;
- сліди зубів на недопалках;
- сліди транспортних засобів ;
- сліди рублячих і ріжучих знарядь;
- сліди стріляних снарядів (кулі, картеч, дріб), стріляних гільз.
- сліди зубів на тілі потерпілого,
- сліди знаряддя на тілі потерпілого;
- сліди крові на одязі потерпілого,
- сліди слини на недопалках, та інші.

Портрет злочинця залежить від того, є злочин умисним або необережним. Перші характеризуються негативно, мають такі якості, як агресивність, жорстокість, егоїзм, цинізм, зневагу до чужих інтересів, розбещеність тощо.

Особа потерпілого часто вказує на особу злочинця (зв'язки зі злочинцем, характер їх стосунків, мотиви вчиненого злочину). При розслідуванні таких злочинів слід враховувати віктимність поведінки жертви.

В теорії та практиці зустрічаються такі поняття як «очевидні» злочини (при затриманні особи на місці вчинення злочину) та «неочевидні» злочини, які вимагають встановлення особи, що його вчинила.

В одному випадку злочин вважають розкритим по «гарячих слідах», якщо особа, що його вчинила, встановлена в результаті невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, проведених у швидкому темпі протягом чергової доби, тобто 24 годин із моменту надходження інформації про нього. В інших мова іде про три доби, а по окремих, більше складних злочинах цей етап розслідування може займати 10-15 діб. Для таких випадків рекомендують враховувати такі ознаки як безперервність і наступальність проведення слідчих (розшукових) дій від моменту надходження інформації про злочин до затримання підозрюваного.

В історичному аспекті поняття «гарячі сліди» виникло в середні століття під час становлення розшукового процесу. Пізніше всякі дії, щоздійснювалися негайно після виявлення ознак злочину і спрямовані на його розкриття шляхом використання слідів, що збереглися, почали називати розкриттям злочину по гарячим слідам.

«Гарячі сліди» характеризує дві обставини: а) час, що минув з моменту утворення слідів до моменту їх виявлення з метою розкриття злочину, і б) відрізок часу, протягом якого можна найбільше ефективно використовувати гарячі сліди в розслідуванні.

Розкриття злочину по «гарячих слідах» – це діяльність органу досудового розслідування, а за його дорученням і оперативного підрозділу,

на початковому етапі розслідування, одразу після виявлення ознак злочину протягом першої доби після його вчинення.

Види розшуку «по гарячих слідах» і методика його здійснення обумовлені обставинами конкретного виду корисливого насильницького злочину і слідчої картиною, яка створює слідчу ситуацію. Тому розслідування по «гарячим слідам» може бути здійснено за матеріальним і ідеальним відображенням.

Розкриття злочинів по «гарячих слідах» починається, як тільки стає відомо органу досудового розслідування про ознаки злочину. У цей період застосовуються дії, які в більшості мають непроцесуальний характер.

Другий етап розкриття злочинів по «гарячих слідах» настає після прибуття на місце події слідчо-оперативної групи. Діяльність слідчого спочатку спрямована на оцінку ситуації, що склалася, розумову фіксацію джерел інформації, з'ясування причинного зв'язку між ними, встановлення належності до події злочину.

Головна увага на цьому етапі приділяється організації взаємодії слідчого з оперативними підрозділами для ефективного використання можливостей кожного із них.

Успішне розслідування корисливих насильницьких злочинів по гарячим слідам забезпечується ретельно продуманою організацією діяльності органів внутрішніх справ на цьому етапі, і перш за все – негайним використанням можливостей чергової частини, слідчого і оперативних апаратів та інших підрозділів.

Розкриття злочинів по гарячих слідах зазвичай починається з моменту прибуття на місце події слідчо-оперативної групи і проведення огляду цього місця.

До складу слідчо-оперативної групи, що виїжджає на місце події по гарячим слідам, повинні входити слідчий, оперативний спеціаліст-криміналіст і інспектор-кінолог з службово-розшуковою собакою.

Важливою умовою, яка забезпечує ефективну роботу з розкриття

злочинів по гарячим слідам, є забезпеченість групи належними засобами криміналістичної техніки і правильне її застосування з початку розслідування.

Розглядаючи технічне оснащення групи, слід звернути увагу на використання звукозаписуючих пристроїв. Це дозволяє оперативно, об'єктивно і повно здійснювати фіксацію інформації, яка міститься в заяві потерпілого, повідомленнях очевидців і посадових осіб, співробітників міліції, які першими прибули на місце події.

Важливим елементом організаційного забезпечення розкриття корисливих насильницьких злочинів по «гарячим слідам» є оснащення групи технічними засобами прийому і передавання інформації для зв'язку з стаціонарними інформаційними центрами (базами даних).

В умовах дефіциту часу при роботі по «гарячим слідам» важливого значення набуває максимальна чіткість організації дій кожного співробітника на місці події, правильний розподіл обов'язків між членами групи.

Початковий етап розслідування злочинів, які розглядаємо, характеризується двома основними ситуаціями: 1) наявністю матеріальних відображень, які вказують на ознаки злочину (виявлення трупа або його частин, слідів крові, знаряддя, тілесних ушкоджень на тілі потерпілого і т.п.); 2) наявністю інформації про вчинення злочину при відсутності слідів його вчинення (безвісне зникнення особи тощо).

Початковий етап розслідування злочинів, які розглядаємо, характеризується двома основними ситуаціями: 1) наявністю матеріальних відображень, які вказують на ознаки злочину (виявлення трупа або його частин, слідів крові, знарядь убивства, тілесних ушкоджень на тілі потерпілого і т.п.); 2) наявністю інформації про вчинення злочину при відсутності слідів його вчинення (безвісне зникнення особи тощо).

Незважаючи на різноманітність ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування убивств за типовістю об'єму і

інформаційної бази їх кількість обмежена.

I ситуація. Виявлено сліди та ознаки насильницького злочину , особу потерпілого, злочинця затримано по «гарячим слідам»

II ситуація. Виявлено сліди та ознаки насильницького злочину , особу потерпілого, злочинця не затримано по «гарячим слідам»

Коли підозрюваного затримано по «гарячим слідам» , або на місці події, або отримана на місці події інформація (відомості від очевидців, залишені сліди) вказує на особу, характерні дві ситуації, які обумовлюються позицією, зайнятою підозрюваним.

I ситуація. Підозрюваний визнає свою вину у вчиненому. Завдання слідчого полягає у встановленні мотивів і обставин вчинення насильницького злочину, перевірці відповідності показань наявним доказам у справі.

II ситуація. Підозрюваний заперечує свою причетність до вчинення злочину або висуває мотиви, що виправдовують його (діяв в умовах необхідної оборони тощо).

Огляд місця події дозволяє з'ясувати наступне: а) яка подія відбулася і чи є вона злочином (вбивство, самогубство, природна смерть, нещасний випадок); б) чи є місце виявлення трупа місцем убивства і якщо ні, за якими ознаками можливо судити про місце вчинення злочину; в) хто убитий; г) коли; д) скільки було злочинців, яким шляхом вони проникли і зникли з місця злочину; є) яким способом, з використанням яких засобів вчинено вбивство, які заходи вжито для приховання; ж) що залишив злочинець на місці події, що уніс з собою і які сліди могли залишитися на його тілі, одязі, взутті, на знарядді злочину, транспортних засобах; з) які дані свідчать про особистість злочинця, його мотиви; і) звідкіля можна було бачити і чути про те, що відбувалося на місці злочину.

Огляд трупа здійснюється у відповідній послідовності, що фіксується в протоколі де зазначаються: а) загальні дані (зріст, вік, стать, поза, положення); б) одяг (його стан, ознаки, наявність слідів впливу знаряддя

вбивства); в) будова тіла, колір шкіри, особливі прикмети; г) ушкодження, що є на тілі (розмір, форма, місце розташування).

Освідчення затриманого належить до невідкладних слідчих дій. На тілі підозрюваного, його одязі і взутті, предметах, які були при ньому, можуть залишитися сліди з місця події: крові потерпілого, сперми, частинки ґрунту, фарби, волокна деревини, тканини, інші мікрооб'єкти.

На початковому етапі розслідування обов'язковим є *призначення судово-медичної експертизи*.

До початкових дій належить *пред'явлення трупа* для впізнання. Може проводитися для встановлення особистості загиблого, його зв'язку з підозрюваним та ін.

Допит займає особливе місце. Всіх очевидців і інших свідків треба без зволікання допитати.

Допит *підозрюваного* важлива слідча дія, яка потребує ретельної підготовки, складання письмового плану допиту.

Обшук має за мету – виявлення слідів і речових доказів причетності особи до злочину.

На початковому етапі розслідування важливе значення мають докази події злочину. Призначення криміналістичних експертиз. З урахуванням, вилучених на місці події речових доказів, можуть призначатися дактилоскопічна, трасологічна, балістична, судова медична та інші експертизи.